

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

GUVERNUL REPUBLICII SERBIA

Instrumente structurale
2007-2013

MUZEUL BANATULUI MONTAN

DUMITRU ȚICU

MUZEUL BANATULUI MONTAN. CERCETĂRI ISTORICE ÎN SPAȚIUL DE FRONTIERĂ

MUSEUM OF THE MOUNTAINOUS BANAT. HISTORICAL RESEARCH IN THE BORDER AREA

DUMITRU ȚEICU

**MUZEUL BANATULUI MONTAN.
CERCETĂRI ISTORICE ÎN SPAȚIUL DE FRONTIERĂ**

**MUSEUM OF THE MOUNTAINOUS BANAT.
HISTORICAL RESEARCH IN THE BORDER AREA**

DUMITRU ȚEICU

**MUZEUL BANATULUI MONTAN.
CERCETĂRI ISTORICE ÎN SPAȚIUL
DE FRONTIERĂ**

*

**MUSEUM OF THE MOUNTAINOUS BANAT.
HISTORICAL RESEARCH IN THE
BORDER AREA**

Editura
TIM
Publishing House
REȘIȚA 2012

ISBN 978-973-696-273-0

CUPRINS

1. Muzeul și cercetarea istorică	7
2. Muzeul Banatului Montan. Proiecte de cercetare istorică transfrontalieră 2007–2012	11
3. Patrimonium Banaticum. Multiculturalitate și multiconfesionalitate în Banat	15
4. Cetățile medievale ale Banatului un patrimoniu european	20
5. Valea Carașului și valea Nerei – căi de comunicație și artere de civilizație	26
Lista figurilor	30
Figuri	61

CONTENTS

1. Museum and historical research	35
2. Museum of the Mountainous Banat. Projects of cross-border historical research 2007-2012	39
3. Patrimonium Banaticum. Multi-culturalism and multi-confessionalism in the Banat	43
4. Medieval fortresses of the Banat, a European heritage ...	48
5. The Caras Valley and the Nera Valley, thoroughfares of communication and pathways of civilization	54
List of figures	58
Figures	61

1.

MUZEUL ȘI CERCETAREA ISTORICĂ

Cercetarea științifică, segment important al activității muzeale, se regăsește în mai toate formulările privitoare la această instituție culturală. ICOM a definit muzeul ca o „instituție permanentă, fără scop lucrativ, aflată în serviciul societății și al dezvoltării sale, deschisă publicului și care face cercetări cu privire la mărturiile materiale legate de om și de mediul său, le achiziționează, le conservă și, mai ales, le expune în scopul studiului, al educației și delectării”. Legislația românească în vigoare a definit muzeul astfel: „instituție de cultură, de drept public sau de drept privat, fără scop lucrativ, aflată în serviciul societății, care colectează, conservă, cercetează, restaurează, comunică și expune în scopul cunoașterii, educării și recreării, mărturii materiale și spirituale ale existenței comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător” (Legea 311/2003 a muzeelor și colecțiilor publice; art. 2). Muzeologia, în demersul său de a conceptualiza și organiza într-o disciplină muzeul și funcțiile sale, a înscris între acestea din urmă și cercetarea științifică. Apariția anuarelor muzeale cu tematică științifică, istorică, arheologică ori etnologică a consacrat cercetarea științifică între funcțiile esențiale ale unui muzeu. Desigur, muzeul derulează o cercetare aplicată și numai în mod excepțional se racordează la cercetarea științifică fundamentală.

Instituționalizarea cercetării istorice în muzeele din Banat s-a produs la finele veacului al XIX-lea. *Societa-*

tea de istorie din Timișoara, pe ale cărei colecții s-a constituit Muzeul Banatului, a publicat revista *Történelmi és Régészeti Értesítő*, unde se regăsesc informații esențiale pentru arheologia și istoria provinciei. Timid, în perioada interbelică Muzeul Banatului a editat revistele *Gemina* și *Analele Banatului*. Momentul care consacra însă cu adevărat cercetarea științifică în muzeele din Banat se regăsește în anii 70 ai secolului trecut, atunci când la Reșița apărea *Banatica*, la Timișoara se edita revista *Tibiscus* și la Cluj, bunăoară, tot atunci, a început apariția revistei *Acta Musei Napocensis*. Publicația muzeului din Reșița înscrie câteva trăsături definitorii în cele patru decenii de apariție neîntreruptă. Ea și-a păstrat formatul și structurile interne nealterate pe toată durata apariției. Din aceste perspective revista *Banatica* a păstrat forma și fondul, înscriindu-se într-o anume consecvență editorială, într-o vreme în care anuare de prestigiu și-au schimbat numele și formatul în repetate rânduri.

Politica de cercetare științifică într-o instituție muzeală trebuie înscrisă pe direcțiile de activitate specifice fiecărui muzeu, ceea ce nu se întâmplă de fiecare dată în structurile muzeale ale provinciei. Cercetarea etnologică în Banat, în opinia mea, a înregistrat un recul evident în ciuda angrenajului instituțional existent, menit să susțină și să promoveze un segment definitoriu al patrimoniului cultural al provinciei. O jumătate din numărul de șase muzee importante ale Banatului românesc au obiectul de activitate focusat pe patrimoniul etnologic al provinciei, ceea ce nu se resimte în producțiile istoriografice ale muzeelor bănățene. Absența unei direcții

coerente și de durată în domeniul cercetării etnologice a Banatului în ultimele două decenii este evidentă la nivelul întregii muzeografii bănățene. Pornind de la aceste constatări văzute din interiorul spațiului muzeografic, am inițiat în anul 2006 o apropiere de fond între principalii actori muzeali din Banat implicați în cercetarea științifică. Întâlnirea de la Reșița a directorilor muzeelor din Arad, Timișoara și Reșița a fost urmată de parafarea unui acord prin care se promova cercetarea istorică, arheologică și etnologică a provinciei. Susținerea financiară în proiecte comune a fost urmată și în plan editorial. S-au pus bazele unei colecții „Patrimoniul etnologic și arheologic a Banatului” editată de Muzeul Banatului Montan Reșița, Muzeul Banatului, Timișoara și Complexul Muzeal Arad. Colegiul științific al colecției era format din: Dumitru Țeicu, Florin Drașovean și Peter Hügel. Patrimoniul arheologic și etnologic, prin cercetările de teren din Banat, era publicat într-o serie de *Repertorii* iar colecțiile de arheologie și etnologie urmau să fie editate în seria *Cataloge*. Cercetarea științifică din muzee se concentra astfel pe elementele definitorii ale unui muzeu: patrimoniul cultural din teren și cel din muzeu organizat sub forma colecțiilor. Aveam astfel în vedere o abordare globală la nivelul întregii provincii a Banatului, concentrată evident datorită constrângerilor financiare cât și celor ale specialiștilor implicați, pe direcții bine delimitate și specifice cercetării științifice aplicate din muzee. Bunele intenții cu care s-a plecat la drum nu asigură întotdeauna și reușita acțiunii. Demersul inițial este acum continuat doar de Muzeul Banatului Montan Reșița și Complexul Muzeal Arad. Au fost edi-

tate în colecția *Patrimoniul arheologic și etnologic al Banatului* următoarele lucrări științifice:

1. M. Taban, V. Stancov, *Portul popular de pe valea Nerei și Carașului*;
2. A. Radu, D. Rancu, D. Jancović, *Repertoriul arheologic al văii Carașului și Nerei*;
3. D. Țeicu, *Moara de apă din Banat*;
4. D. Țeicu, *Arta minoră medievală din Banat*;
5. D. Țeicu, *Cetățile medievale din Banat*.

2.

MUZEUL BANATULUI MONTAN. PROIECTE DE CERCETARE ISTORICĂ TRANSFRONTALIERĂ 2007–2012

Finanțarea cercetării științifice în genere și a celei istorice în cazul de față constituie o chestiune tot mai strâmtorată în bugetele instituțiilor muzeale, susținută de regulă din alocațiile bugetare locale. Oportunitatea atragerii fondurilor pentru investigații și publicații din fondul național pentru cercetare sau din proiecte transfrontaliere cu finanțare de la Uniunea Europeană înscrie obligatoriu muzeul într-o competiție de largă amploare, alături de instituții academice de cercetare și universități. Muzeele situate în spațiile românești de frontieră beneficiază de șansa participării în competiția unor programe europene de finanțare culturală și științifică. În cursul anului 2011 am dorit să obținem o evaluare a înscrierii muzeelor de frontieră în astfel de programe și am apelat la deschiderea oferită de ziarul german din Timișoara *Banater Zeitung*, de redactorul șef al acestuia domnul Werner Kremm. Publicația mai înainte invocată a inițiat o anchetă la nivel național solicitând informații la 19 muzee județene și naționale din Timișoara, Arad, Satu Mare, Baia Mare, Suceava, Iași, Brăila, Constanța, Craiova, Drobeta Turnu-Severin, Piatra Neamț, Bistrița, Cluj-Napoca, Sibiu, Brașov, București, Reșița, Caransebeș și Deva. Au răspuns acestui demers un număr de șapte muzee, însă informațiile

venite de la Arad, Satu Mare, Brăila, Constanța, Sibiu și Cluj-Napoca, bunăoară, oferă repere semnificative ale inserției cercetării științifice în activitatea muzeologiei românești. Se detașează în această privință prin efervescența cercetării științifice centrele muzeale de la Brăila, Constanța și Sibiu. Extrem de activ în domeniul proiectelor transfrontaliere se dovedește a fi muzeul din Satu Mare, care a derulat în perioada 2006-2010 un număr de nouă proiecte transfrontaliere pe teme de muzeografie și cultură. El a editat în anii 1990-2010 un număr de 110 titluri de carte științifică, reviste, pliante, ghiduri culturale și monografiile arheologice. Complexul Muzeal din Arad, sub conducerea dr. Peter Hügel, a derulat în anii 2004-2010 un număr de șase proiecte culturale transfrontaliere având parteneri din Ungaria. Muzeul Porților de Fier din Drobeta Turnu-Severin a înscris în parteneriatul transfrontalier două proiecte culturale. Extrem de bine ancorat în cercetarea științifică cu susținere financiară europeană se dovedește a fi Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, condus de către Gabriel Custurea. Instituția constănțeană a fost aplicant sau numai partener în 14 proiecte cu finanțare europeană. Patrimoniul cultural de excepție al zonei dobrogene cât și al Muzeului din Constanța au îngăduit înscrierea acestuia în proiecte de cercetare, conservare și publicare a patrimoniului cultural. Desigur, trebuie remarcat faptul că majoritatea proiectelor finanțate din fonduri europene, derulate de muzeele de pe frontierele românești, sunt proiecte culturale și turistice cu impact zonal și național. Sunt puține proiectele de cercetare științifică, arheologică și etnologică finalizate cu publicații

în reviste științifice recunoscute și la edituri acreditate dintre cele derulate de muzee. Cele trei proiecte al Muzeului Banatului Montan se înscriu tocmai în segmentul puțin accesat, extrem de pretențios al cercetării științifice acreditate din România. Grantul *Patrimonium Banaticum* din anii 2006-2007 a vizat organizarea unei conferințe științifice internaționale și publicarea unei geografii ecleziastice medievale a Banatului. Publicarea lucrării *Geografia ecleziastică a Banatului* la Editura Academiei a conferit acesteia vizibilitate și credibilitate în peisajul istoriografiei provinciale. Proiectul s-a înscris în tradiția și specificul cercetării științifice muzeale și a deschis pentru spațiul bănățean o direcție în evaluarea și repertorierea monumentelor istorice și a siturilor arheologice. Acest demers a fost continuat și în cadrul grantului *Cetățile medievale ale Banatului un patrimoniu european*. Repertoriul arheologic al fortificațiilor medievale din zid și catalogul podoabelor medievale din Banat au valorificat editorial o cercetare științifică de teren, pe de o parte și, în egală măsură, au adus în conul de lumină al cercetării colecțiile de podoabe medievale din Banat.

Cele cinci publicații științifice care marchează finalizarea cercetărilor din grantul *Valea Carașului și Valea Nerei - căi de comunicație și artere de civilizație* apar la edituri recunoscute științific, ceea ce facilitează înscrierea lor într-un circuit de schimburi științifice cu instituții universitare din Europa. Regăsim valorificat editorial travaliul de investigație pe teren la siturile arheologice și monumentele etnologice, pe de o parte, cât și publicarea colecțiilor de port popular de la muzeul din Reșița.

S-au publicat următoarele lucrări științifice finanțate din proiecte de cercetare transfrontalieră:

1. Dumitru Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*, Presa Universitară Clujeană, 2007;

2. Dumitru Țeicu, *Ekklesiastische Geographie des Mittelalterlichen Banats*, Editura Academiei Române, 2007;

3. Dumitru Țeicu, *Arta minoră medievală din Banat/Minor Medieval Art in Banat*, Timișoara, 2009;

4. Dumitru Țeicu, *Cetăți medievale din Banat/Medieval fortifications in Banat*, Timișoara, 2009;

5. Mircea Taban, V. Stancov, *Portul popular de pe văile Carașului și Nerei/Narodne nošnje doline Nere i Karaša*, Sibiu, 2012;

6. Adriana Radu, Dacian Rancu, D. Jovanović, Flavius Bozu, *Repertoriul arheologic al văilor Carașului și Nerei/Arheološki repertoar dolina Karaša i Nere*, Brăila, 2012;

7. Dumitru Țeicu, *Moara de apă din Banat*, Presa Universitară Clujeană, 2012;

8. Dumitru Țeicu, *Watermill in the Banat*, Brăila, 2012.

3.

PATRIMONIUM BANATICUM – MULTICULTURALITATE ȘI MULTICONFESIONALITATE ÎN BANAT

Muzeul Banatului Montan Reșița a inițiat prin acest proiect o cercetare științifică istorică cu instituții sârbești din vecinătate: Muzeul orășenesc Vrsac, Muzeul orășenesc Zrenjanin, cu Institutul pentru cultură și protecția monumentelor din Pančevo.

Proiectul *Patrimonium Banaticum* s-a derulat în cursul anului 2007 în cadrul *Programului de vecinătate România-Serbia și Muntenegru 2004-2006*, pe o durată de 12 luni. Parteneriatul cu muzeul orășenesc Vrsac s-a derulat în condiții optime, ceea ce a asigurat atingerea ȋntelilor propuse. Obiectivul proiectului l-a constituit organizarea unei conferințe științifice cu tema *Arheologia Banatului* și publicarea unui album *Patrimonium Banaticum*, cât și a unei lucrări științifice privitoare la *Geografia ecleziastică a Banatului medieval* sub semnătura dr. Dumitru Țeicu.

Banatul a fost o regiune europeană cu o individualitate istorică bine definită, cu frontiere naturale delimitate de apele Dunării, Tisei și Mureșului. Provincia, cu o suprafață de aproape de 30.000 km², deci apropiată de cea a Belgiei, a fost încă de la începuturile Evului Mediu o regiune de frontieră cu evoluții specifice spațiilor de frontieră. Evoluția istorică de la sfârșitul Primului Război Mondial pe scena politică europeană a impus un nou decupaj administrativ al provinciei în regiuni inegale, ce

au revenit României, Regatului Serbiei și Ungariei. Mutațiile în statutul provinciei s-au resimțit pe termen lung și în evoluția scrisului istoric despre Banat, care a pendulat între multiculturalitate și identitățile naționale. Dilatarea spațiului european după căderea Cortinei de Fier a produs un dezgheț și în evoluțiile culturale și științifice locale, o apropiere a centrelor zonale de cercetare. Proiectul pe care l-am derulat și-a propus tocmai o promovare a unui segment al valorilor culturale comune, în medii culturale și științifice din Europa Dunării de Jos apusene.

Conferința științifică *Arheologia Banatului* a avut menirea de a reuni 35 de cercetători științifici, universitari și arheologi din România, Serbia și Ungaria. Lucrările conferinței s-au derulat la Băile Herculane în septembrie 2007, fiind onorate de autoritățile județene, de Președintele Consiliului Județean dr. med. Iosif Secășan. Comunicările prezentate de arheologi de la Zrenjanin, Pojarevac, Kikinda, Arad, Timișoara, Turnu Severin au evidențiat acumulări în domeniul arheologiei preistorice și a celei medievale. Arheologia așezărilor a evidențiat acumulările realizate prin cercetările așezărilor neolitice din epoca bronzului și din secolul III-IV d.Hr., prezentate de Wolfman Schier, Fl. Drașovean, Fl. Gogăltan, Vl. Cedică, Al. Szentmikloși, Dimitrie Madas, M. Mare, Călin Timoc.

Investigarea fortificațiilor medievale din valea Mureșului, cele de la Galad și Timișoara din Banatul de câmpie evidențiază preocupările arheologice pe acest segment al cercetării. Palierele comunicărilor n-au ocolit nici domeniul arheologiei funerare, prin comunicările pre-

zentate de Peter HÜgel și Pascu Hurezan. Dezbaterile științifice au fost publicate în revista muzeului *Banatica*, ceea ce a asigurat o diseminare în mediul universitar din Europa. Finalul conferinței științifice de la Băile Herculane a fost marcat de lansarea albumului *Patrimonium Banaticum* și a lucrării D. Țeicu, *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*.

Cercetarea unui segment important al istoriei medievale a Banatului, finalizat printr-o lucrare științifică a constituit al doilea obiectiv important al proiectului transfrontalier, derulat în anul 2007 de Muzeul Banatului Montan. Demersul pe care l-am propus într-un spațiu multiconfesional și pentru o lume multiculturală a răspuns pe de o parte unei necesități științifice, dar a venit în egală măsură în întâmpinarea unor cerințe ale lumii ecleziastice a provinciei. Evaluarea evoluțiilor ecleziastice din Banatul Medieval, care au stat la baza vieții bisericii din perioada modernă până în cea recentă, au fost chestiuni tacit ocolite, fie au fost prezentate prin prisma restrânsă a discursului istoric național specific națiunilor din Banat.

Lucrarea *Geografia ecleziastică a Banatului medieval* a apărut în limba română la Presa Universitară Clujeană, iar varianta în limba germană la prestigioasa Editură a Academiei Române. Structural cartea cuprinde un capitol care discută problemele geografiei ecleziastice a Banatului medieval, acumulările despre scrisul istoric pe această temă și o analiză a surselor istorice. Nucleul lucrării condensează un repertoriu al mănăstirilor medievale, urmat de un repertoriu al bisericilor medievale. Restituirea peisajului geografiei ecleziastice a fixat bise-

ricile și abațiile aflate sub obediența bisericii latine, cât și cele aparținând de biserica ortodoxă răsăriteană, ce aparțineau românilor și sârbilor. Documentația istorică și arheologică acumulată a oferit câteva jaloane semnificative ale evoluției peisajului geografiei ecleziastice în secolele XIV–XVI în Banat. Provincie dunăreană de frontieră, Banatul a fost încă din veacul al XI-lea un spațiu de interferență între biserica latină și biserica ortodoxă răsăriteană. Biserica latină a avut sub obediența sa un număr de 38 de mănăstiri ridicate între secolele XI–XV. Documentele au consemnat pentru secolul al XIV-lea, ce poate fi considerat un moment de vârf, un număr de 14 abații latine. Biserici parohiale, din aceeași perioadă, se regăsesc înscrise în documentele medievale, cu un număr de 226 de parohii catolice. Nici una din abațiile catolice și din bisericile parohiale n-au supraviețuit vicisitudinilor și războaielor din amurgul Evului Mediu și de la începuturile epocii moderne. Biserica ortodoxă a avut în spațiul bănățean un număr de 31 de mănăstiri, din care au învins vremile ostile doar cinci așezăminte. Dezbaterile propuse n-au ocolit teme privind arhitectura monumentelor, influența arhitecturii medievale sârbești la mănăstirile bănățene, problema ctitoriei acestor mănăstiri în secolele XIV–XV. Evoluția peisajului ecleziastic a fost raportată mereu la starea etno-demografică a provinciei și a elitelor feudale care și-au exercitat dreptul de patronat asupra mănăstirilor sau cel de ctitorire. Integrarea provinciei în structurile patriarhatului sârbesc de Ipek, la mijlocul secolului al XVI-lea, a fost discutată între chestiunile istoriografice majore.

Construcția istoriografică pe care am propus-o a vizat un interval istoric lung, din veacul al XI-lea și până la mijlocul secolului al XV-lea. Metoda de lucru pe care am adoptat-o a pornit de la acumulările deja înscrise în istoriografia maghiară de Th. Ortway și Gy. Györffy, bunăoară, dar și de la cea sârbească, unde invocăm cercetările lui Ilarion Zeremski dar, au avut mereu în vedere starea etno-demografică a provinciei și blocul omogen românesc din Banatul montan, ce a fost cel mai adesea evitat în reconstituirile de până acum. Demersul nostru a fost unul identitar pentru istoria medievală a provinciei. El a urmărit o prezentare multiconfesională a geografiei ecleziastice, în care să regăsim însă întreg spectrul demografic.

Drumurile la monumentele bănățene de la Arça, din nordul câmpiei bănățene, până la Baziaș și Voilovița pe Dunăre ne-au adus în contact cu ruinele acestora, care se regăsesc oglindite în albumul *Patrimonium Banaticum*.

Proiectul științific transfrontalier de cercetare istorică susținut prin fonduri PHARE a răspuns, în opinia noastră, unor chestiuni punctuale. A rezolvat o problemă de contacte culturale între cercetători sârbi și români implicați în activitatea istoriografică a provinciei. A dus, pe de altă parte, la cunoașterea reciprocă a acumulărilor realizate de arheologii români și sârbi, a răspuns unei nevoi de comunicare și a înfiripat un dialog științific.

4.

CETĂȚILE BANATULUI – UN PATRIMONIU CULTURAL EUROPEAN

În cadrul *Programului de Vecinătate România-Serbia 2006*, Muzeul Banatului Montan în parteneriat cu Muzeul din Zrenjanin, a derulat proiectul intitulat *Cetățile Banatului un patrimoniu european*, aferent contractului RO 2006/018-448.01.02.12, în valoare de 70.000 euro, ce are drept scop cercetarea, punerea în valoare și promovarea cetăților medievale din zid ale Banatului, precum și a podoabelor din această epocă. Cetatea a reprezentat, din momentul ridicării ei, simbolul esențial al Evului Mediu pretutindeni în Europa. Cetățile de zid ale Banatului constituie, prin urmare, un segment al patrimoniului cultural european. Proiectul și-a propus realizarea a trei obiective esențiale:

1. Punerea în evidență a monumentelor de arhitectură medievală prin semnalizarea lor cu panouri, cu sigla de monument istoric și informații esențiale în trei limbi de circulație. Concomitent are loc o acțiune de curățire și defrișare în jurul fiecărui monument.

2. Publicarea în limba română și engleză a două lucrări științifice: *Cetățile medievale ale Banatului și Arta minoră medievală în Banat*.

3. Expoziția de grafică și fotografii *Cetățile Banatului* itinerată în Banat și în Serbia la Muzeul din Zrenjanin.

Proiectul propune un dialog cu tinerii pe teme de păstrare și de conservare a patrimoniului cultural națio-

nal, prin conferințe organizate în școli, menite să atragă atenția asupra unui segment uitat al patrimoniului european.

În cadrul acestui proiect din partea Muzeului Banatului Montan au participat: dr. Dumitru Țeicu, directorul instituției, dr. Adriana Radu, cercetător științific, dr. Adrian Magina, cercetător științific, ec. Marinela Ilie, contabil și Melania Zancu, bibliotecar. În decurs de un an o echipa formată de oameni de știință și arheologi au semnalizat 10 cetăți medievale din Banat.

În managementul proiectului s-au avut în vedere trei paliere de promovare:

1. În primul rând este vorba de **dominanta științifică și culturală**, asumată și realizată de către dr. Dumitru Țeicu, prin publicarea a două lucrări: *Arta minoră a Banatului* ce are menirea de a introduce în circuitul științific o categorie aparte a patrimoniului bănățean, și anume podoabele care exemplifică cel mai bine interferența sferelor de civilizație răsăriteană și occidentală, precum și *Cetățile medievale ale Banatului*, un repertoriu bilingv cu album foto al monumentelor medievale de factură militară, demers ce se adresează deopotrivă mediului academic și publicului larg.

Încercarea de a aduna laolaltă, într-o cât mai mare măsură posibilă, informația despre podoabele medievale din Banat, aflate însă în colecțiile muzeelor din România, Serbia și Ungaria nu a fost un demers tocmai ușor, dar a putut fi surmontat grație amabilității unor colegi din muzee și conducerii acestora, pentru care avem o datorie de recunoștință. Podoabele medievale descoperite de-a lungul anilor în spațiul Banatului, o provincie

istorică și geografică de mărimea Belgiei, se găsesc dispersate de la Muzeul Național de Istorie din Belgrad, la Muzeul Național de la Budapesta, la Muzeul Național de Istorie din București, la Muzeul Voivodinei din Novi Sad, la muzeele locale din Vrșac, Zrenjanin, Pančevo din Serbia, la Muzeul din Szeged și nu în ultimul rând la muzeele din Reșița, Caransebeș și Timișoara.

Am putut vedea o parte din podoabele de la Arača, grație amabilității directorului general al Muzeului Voivodinei, domnul Vladimir Marcović și directorului Ilija Komemnović. Podoabele de la Dobrica din Banat se află la Muzeul Național de Istorie din Belgrad și am putut primi informații și fotografii cu multă promptitudine datorită implicării personale a doamnei Gordana Grabež și a doamnei dr. Tatjana Cvjetićanin, directoarea generală a Muzeului Național din Belgrad, cărora le rămânem îndatorați. Am putut cunoaște și fotografia o parte a colecției de podoabe medievale din Vrșac grație amabilității colegului Miodrag Aralica, de a cărui bună primire ne-am bucurat de atâtea ori pe parcursul derulării proiectului.

2. Cel de-al doilea aspect vizează **semnalizarea și ecologizarea fortificațiilor**, prin realizarea unor acțiuni specifice care presupun defrișarea terenului și curățenia generală a zonei limitrofe fiecărei cetăți prinse în proiect. Pentru prima dată în arealul bănățean s-a avut în vedere montarea unor indicatoare de dirijare spre respectivele monumente și montarea unor panouri cu informații istorice despre fiecare cetate în parte, potrivit normelor metodologice de semnalare a monumentelor istorice stabilite de către Ministerul Culturii și Cultelor.

Aceste panouri informative care pun în circuitul științific și turistic fortificațiile medievale ale Banatului, au fost realizate atât în limba română cât și în alte două limbi de circulație internațională, așa cum prevăd standardele Uniunii Europene. Montarea indicatoarelor și a panourilor a presupus colaborarea cu autoritățile locale, urmând ca acestea din urmă să preia și să mențină obiectivele istorice aflate pe teritoriul lor de competență. Sarcina de ecologizare și semnalare a monumentelor a fost asumată în cadrul proiectului de către cercetătorii dr. Adriana Radu, dr. Adrian Magina și bibliotecar Melania Zancu.

3. O a treia cale de promovare a patrimoniului construit al Banatului medieval este dată de **expoziția de grafică și fotografie** *Cetățile Banatului*, care cuprinde circa 100 de panouri cu relevee, planuri și fotografii a monumentelor reprezentative. Prezentarea expoziției în Reșița și itinerarea acesteia la Zrenjanin vor permite accesul unui public divers la cunoașterea patrimoniului cultural al Banatului. Realizarea și organizarea expoziției au intrat în sarcina de serviciu a echipei deja menționate respectiv dr. Adrian Radu, dr. Adrian Magina și Melania Zancu.

În data de 4 septembrie 2009 Muzeul Banatului Montan a organizat expoziția *Tezaurul de podoabe de aur de la Caransebeș* în colaborare cu Muzeul Județean de Etnografie și a Regimentului de Graniță Caransebeș.

Podoabele splendide din aur, argint și pietre prețioase au fost expuse la Muzeul Banatului Montan pentru prima dată publicului. Sunt exemplare splendide între piesele de la Caransebeș, inele cu gemă cu modele din

mitologia antică ce denotă influența artei Renașterii. Aceste podoabe au aparținut evident elitelor locale românești din Caransebeș și din Banatul montan, ce erau concentrate atunci la Caransebeș, acolo fiind un nucleu al nobilimii românești din secolele XIV–XVI.

Splendoarea pieselor din aur și argint, a cerceilor cu rubine purtați de nobilimea românească din districtul Caransebeșului, comparabile cu cele purtate în aceeași perioadă în centrele importante din Țara Românească și Moldova, sugerează de o parte opulența acestei lumi românești și, în egală măsură, forța și puterea economică pe care a dobândit-o și care a meritat, poate, compromisul confesional făcut. Concomitent cu această expoziție, vineri, 4 septembrie 2009 a avut loc și lansarea celor două cărți la sediul Muzeului Banatului Montan din Reșița. Au participat jurnaliști din presa scrisă și vorbită, oameni de cultură, oameni de afaceri, profesori de istorie, etc. Lansarea celor două volume *Arta minoră medievală din Banat* și *Cetățile medievale din Banat* a avut loc și la sediul Muzeului județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță din Caransebeș, în data de 3 septembrie 2009. La acest eveniment au participat oameni de cultură, elevi, studenți ai Secției de Teologie ai Universității Eftimie Murgu din Reșița, Președintele Consiliului Județean Caraș-Severin dr. ing. Sorin Frunzăverde, alți membri ai administrației locale. Prezentarea celor două lucrări a fost făcută de dr. Adrian Magina. El a remarcat complexitatea proiectului și a subliniat importanța celor două lucrări cu tematici diferite. În data de 11 septembrie 2009 prezentarea celor lucrări mai sus menționate, editate în cadrul proiectului transfrontalier *Cetățile Banatului – un patrimoniu cultural*

european, a avut loc la sediul Muzeului Banatului din Timișoara. Manifestarea s-a bucurat de succes, la ea participând universitari timișoreni, cercetători de la Institutul Academiei Române, muzeografi și cercetători din Timișoara. Această acțiune a fost mediatizată de următoarele ziare: *Adevărul* – Cetățile medievale la muzeu, *Timpul* – Pagini de aur și de piatră, *Agerpress*, pe site-ul Consiliului Județean Reșița și al Primăriei Moldova Nouă, pe posturile de radio *Banat-FM* și *Radio Reșița* precum și de televiziunea locală *Banat-TV*.

Expoziția de grafică și fotografii intitulată *Cetățile medievale din Banat* a fost deschisă și la Muzeul regional din Zrenjanin în data de 8 septembrie 2009. Cu aceeași ocazie delegația reșițeană a organizat prezentarea celor două lucrări *Arta minoră medievală din Banat* și *Cetățile medievale din Banat* în fața publicului reunit la această manifestare. Partenerul Muzeului reșițean, directorul Muzeului din Zrenjanin, domnul Božidar Vorgik a prezentat parteneriatul româno-sârb și publicațiile realizate. Manifestarea a fost intens mediatizată de ziarul local din Zrenjanin, de corespondenții unor ziare centrale din Serbia precum și corespondenții televiziunilor din Novi Sad, Belgrad și televiziunea locală din Zrenjanin. Aceeași expoziție a fost organizată și la Pancevo în prezența unui public format din cercetători de la Institutul pentru Monumente istorice și Cultură, reprezentanți a Asociației Culturale Banatul.

Lansarea celor două lucrări a avut loc și la Muzeul Orășenesc din Vrșac, un vechi partener al muzeului din Reșița cu participarea muzeografilor și arheologilor sârbi, ai oamenilor de cultură din oraș.

5.

VALEA CARAȘULUI ȘI VALEA NEREI CĂI DE COMUNICAȚIE ȘI ARTERE DE CIVILIZAȚIE

Muzeul Banatului Montan în parteneriat cu Muzeul orașenesc Vrșac a derulat în perioada decembrie 2010 – iunie 2011 proiectul de cercetare științifică „Valea Carașului și Valea Nerei – căi de comunicație și artere de civilizație”. Cercetarea științifică a vizat un spațiu bine delimitat natural al Banatului care a jucat, din preistorie și până în perioada recentă, rolul unei căi de comunicație între spațiul Banatului și cel sud-est european peste vadurile Dunării.

Râul Caraș, cu obârșia în estul Munților Aninei, are un curs lung de 85 km. El a dezvoltat de-a lungul acestuia un bazin hidrografic de 1118 km². Ramificațiile afluenților Carașului ce coboară din Munții Aninei, de pe Dealurile Oraviței și cele din Munții Dognecei au constituit tot atâtea căi de legătură ale spațiului montan bănățean cu spațiul sud-est european.

Râul Nera este un afluent al Dunării cu o lungime de 131 km și un bazin hidrografic de 1361 de km². De la izvoarele râului din Munții Semenici și până la confluența cu Dunărea la Socol acesta parcurge întreg amfiteatrul reliefului bănățean prin Depresiunea Almăjului, Dealurile Oraviței, pe la poalele Munceilor Locva menărând parcursul interior prin Câmpia Bela Crkva.

Cele două artere geografice invocate mai înainte au constituit în egală măsură pentru Banatul montan și

două culoare culturale de-a lungul cărora s-au vehiculat oameni, idei și credințe, în lungul cărora s-au format așezări, s-au ridicat cetăți, temple și biserici. Demersul științific propus de echipa muzeului reșițean în parteneriat cu Muzeul din Vrșac a vizat investigarea arheologică și etnologică a unui spațiu de contact.

Echipa grantului a cuprins arheologi, istorici și etnologi. Implementarea proiectului a înscris între obiectivele sale publicarea repertoriului arheologic al văilor Carașului și Nerei, a unui catalog al costumului popular din același spațiu și al unui repertoriu al păsărilor ce viețuiesc pe cele două văi. Preocupările mele mai vechi legate de arheologia și istoria Banatului m-au determinat să abordez o cercetare despre moara de apă din Banat.

Cercetarea de diagnostic arheologic a văilor Carașului și Nerei derulată de Adriana Radu, Dacian Rancu, Dragan Janković și Flavius Bozu constituie cea mai vastă operațiune de acest gen care a fost finalizată prin publicarea repertoriului arheologic. Demersul de investigare arheologică se înscrie într-o tradiție începută de Felix Milleker la finele veacului al XIX-lea și reluată mai apoi periodic până în vremea recentă.

Lucrarea „Portul popular pe văile Carașului și Nerei” realizată de etnografii Mircea Taban și Vesna Stankov se înscrie într-o temă de lucru specifică cercetării muzeale. Acest demers științific pe de o parte introduce în circuitul științific colecțiile de artă populară ale muzeelor din Reșița, Vrșac și Caransebeș și, pe de altă parte, promovează o cercetare de teren.

Realizată prin cercetarea comună a unui specialist din Muzeul Reșița și a unui etnolog de la Muzeul din Vrșac, lucrarea ilustrează prin perspectivă etnologică un spațiu multicultural și multiconfesional. Dispersia de-a lungul spațiilor Carașului și Nerei a așezărilor sârbești și românești, a enclavei crașovenilor catolici dar și a altor comunități mai puțin numeroase a conferit acest clivaj multicultural și multiconfesional acestui spațiu de frontieră. Materialul documentar publicat de cei doi etnologi este unul introductiv pentru colecțiile muzeale cât și pentru o cercetare integrată reușită.

Apropierea istoriei de etnologie a fost frecvent invocată în discursul istoriografic și lucrarea pe care am propus-o prin acest proiect despre moara de apă din Banat transmite un mesaj explicit pe această direcție. Moara de apă constituie, în opinia noastră, cel mai semnificativ segment al patrimoniului etnologic al Banatului. Istoria scrisului istoric despre moara de apă este marcată de preocupări vechi, de lungă durată, unde regăsim alături istorici, etnologi, arheologi și lingviști. S-au căutat răspunsuri la chestiuni esențiale privind originea acestei tehnologii, momentul genezei morii de apă dar și momentele de difuziune a ei în spațiul european. Difuziunea morii de apă în spațiul fostei provincii Dacia și persistența acesteia pe toată durata migrațiilor au fost înscrise de un segment îngust al istoriografiei române în temele protocronismului românesc, chestiune pe care n-am păstrat-o. Volumul consacrat *Morii de apă în Banat*, construit pe o abordare istorică și etnologică, a înscris un repertoriu al morii cu roată orizontală însoțit de o consistentă documentație fotografică și grafică rea-

lizată de arhitectul Dragoș Zipfl. Dosarul documentar al lucrării poate servi deopotrivă oricărei inițiative venite din administrația locală care ar dori conservarea și salvarea acestor monumente istorice atât de fragile. Moara de apă, străveche și genială mașină hidrotehnică, are destinul legat de lumea rurală. Satul bănățean, acum la început de mileniu, este o comunitate în derivă, cu o lume împrăștiată și îmbătrânită, care nu reușește să-și regăsească locul într-o vreme în care se construiește un imens creuzet al unei Europe ce se dorește unită. Moara de apă din satele bănățene, cu o situație juridică complicată, în mijlocul unor comunități în discuție așteaptă încă, însă nu pentru multă vreme, o soluție de salvare, o speranță de viață.

LISTA FIGURILOR

1. *Patrimonium Banaticum. Multiculturalitate și multiconfesionalitate în Banat*

2. a. Ruinele abației Arača; b. Mănăstirea Hodoș-Bodrog.

3. a. Mănăstirea Sângeorge; b. Mănăstirea Săraca de la Șemlacu Mic.

4. Băile Herculane, 2007. Președintele Consiliului Județean Caraș-Severin, dr. med. Iosif Secășan vorbind la deschiderea lucrărilor conferinței *Arheologia Banatului*.

5. Participanți la conferința *Arheologia Banatului*.

6. Dimitrie Madas de la Institutul de Protecție a Monumentelor din Pančevo și Dan Ciubotaru, directorul Muzeului Banatului Timișoara.

7. Prezentarea cărții *Geografia ecleziastică a Banatului medieval* de Prea Sfinția Sa Lucian Mic, Episcopul Caransebeșului.

8. Prezentarea lucrării *Geografia ecleziastică a Banatului medieval* la Mitropolia Banatului, Timișoara.

9. Timișoara, Mitropolia Banatului, lansarea cărții *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*.

10. Oravița, Teatrul vechi, lansarea cărții *Geografia ecleziastică a Banatului medieval*.

11. 2009. Proiectul *Cetățile medievale ale Banatului un patrimoniu cultural european*.

12. Echipa de proiect: Melania Zancu, Adriana Radu, Adrian Magina și Dumitru Țeicu.

13. Reșița. Vernisajul expoziției *Cetățile medievale ale Banatului*. Președintele Consiliului Județean Caraș-Severin, dr. ing. Sorin Frunzăverde și dr. Dumitru Țeicu, directorul Muzeului Banatului Montan, Reșița.

14. Reșița. Lansarea lucrărilor *Arta minoră medievală din Banat și Cetățile medievale ale Banatului*.

15. Muzeul Național Zrenjanin, Serbia. Partenerul Muzeului Banatului Montan în grantul *Cetățile medievale ale Banatului* din anul 2009.

16. Muzeul Național Zrenjanin. Pregătirea expoziției *Cetățile medievale ale Banatului*.

17. Muzeul Național Zrenjanin. Pregătirea expoziției *Cetățile medievale ale Banatului*.

18. Zrenjanin. Conferința de presă susținută de Božidat Vorgic, directorul muzeului din Zrenjanin și Dumitru Țeicu, directorul Muzeului Banatului Montan, Reșița.

19. Zrenjanin. Conferința de presă susținută de Božidat Vorgic, directorul muzeului din Zrenjanin și Dumitru Țeicu, directorul Muzeului Banatului Montan, Reșița.

20. Zrenjanin. Prezentarea lucrărilor *Arta minoră medievală din Banat și Cetățile medievale ale Banatului*.

21. Zrenjanin. Prezentarea lucrărilor *Arta minoră medievală din Banat și Cetățile medievale ale Banatului*.

22. Timișoara. Muzeul Banatului. Prezentarea lucrărilor *Arta minoră medievală din Banat și Cetățile medievale ale Banatului*.

23. Timișoara. Muzeul Banatului. Prezentarea lucrărilor *Arta minoră medievală din Banat și Cetățile medievale ale Banatului*.

24. Vrșac. Muzeul orășenesc. Prezentarea lucrărilor editate în cadrul grantului.

25. Semnalizarea monumentelor medievale, operațiune derulată în cadrul grantului *Cetățile medievale din Banat*.

26. Panouri de semnalizare montate la cetățile de la Carașova și Ilidia.

27. Lucrări de montare a panourilor pe teren.

28. Bocșa. Lucrări de montare a panourilor de semnalizare la cetatea Cuiesti.

29. Socolari. Lucrări de montare a panourilor de semnalizare la cetatea Ilidia.

30. 2011-2012. Proiectul *Valea Carașului și Valea Nerei căi de comunicație și artere de civilizație*.

31. Costumul popular de pe valea Nerei.
32. Mori de pe apa Rudăriei.
33. Cercetări la morile de apă din Almăj.
34. Echipa de cercetări mulinologice; arh. Dragoș Zipfl și dr. Dumitru Țeicu. Božidar Vorgic și Dumitru Țeicu la morile de pe apa Rudăriei.
35. Industrie casnică la Topla, pe Belareca.
36. Božidar Vorgic și Dumitru Țeicu la morile de pe apa Rudăriei.
37. Cercetări la morile de pe apa Rudăriei.
38. Echipa de proiect arh. D. Zipfl și D. Țeicu la morile de pe apa Rudăriei.
39. Morile de la Globurău și Mehadica.
40. Moara lui Boască de pe râul Topla.
41. Țărănci din Almăj mergând la moară.
42. Ilidia. *Moara din Grop.*
43. Măsurători la *Moara din Grop.*
44. Ilidia. *Moara Bălanilor.*
45. Vrșac. Anika Medaković, directorul Muzeului orășenesc Vrșac și Dumitru Țeicu semnând protocolul grantului.
46. Reșița. Consiliul Județean Caraș-Severin, lansarea grantului *Valea Carașului și valea Nerei.*
47. Reșița. Consiliul Județean Caraș-Severin, lansarea grantului *Valea Carașului și valea Nerei.*
48. Publicații editate în cadrul proiectului *Valea Carașului și valea Nerei* în anul 2012.

**MUSEUM OF THE MOUNTAINOUS BANAT.
HISTORICAL RESEARCH IN THE
BORDER AREA**

1.

MUSEUM AND HISTORICAL RESEARCH

The scientific research, an important part of a museum activity, is found in all the wordings with respect to this cultural institution. ICOM defined the museum as a “non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment.”. The in force Romanian legislation has defined the museum as “a cultural institution, public or private, non-profit, in the service of society, which collects, conserves, researches, restores, communicates and exhibits for the purposes of knowledge, education and enjoyment, material and spiritual testimonies of the human communities existence as well as of the environment“(Law 311/2003 of museums and public collections; art. 2). Museology, in its attempt to conceptualize and organize museum and its functions in a single discipline, scored the scientific research between the latter. Emergence of the museums year-books science-themed, historical, archaeological or ethnological sanctioned the scientific research between the essential functions of a museum. Certainly, the museum runs an applied research and only exceptionally connects to fundamental scientific research.

Institutionalization of historical research in the Banat museums occurred at the end of the 19th century.

Historical Society from Timisoara, on whose collections the Banat Museum was established, published the review *Törteleni és Regeszei Ertesítő*, where essential information for archeology and history of the province can be found. Timidly, in the inter war period the Banat Museum published the reviews *Gemina* and *The Banat Annals*. But the moment that really establishes the scientific research in the Banat museums is that of 70's of the last century, when *Banatica* is published in Resita, *Tibiscus* is published in Timisoara, and in Cluj, for example, in the same time, *Acta Musei Napocensis* publishing began. Publication of Resita Museum scores several defining features in the four decades of uninterrupted publishing. It preserves unaltered its internal layout and structures during all these years. From these perspectives *Banatica* review has preserved its form and substance, enrolling in a specific editorial consistency, in a time when prestigious yearbooks have changed several times name and format.

Scientific research policy in a museum must be circumscribed on the each museum activity specific directions, which does not happen every time in the province museum structures. Ethnological research in the Banat, in my opinion, has made an obvious setback despite the existing institutional wheels, designed to support and promote a defining segment of the province cultural heritage. One half of the six major museums of the Romanian Banat has the object of activity focused on the province ethnological heritage, but it is not felt in the historiographic production of the Banat museums. The absence of a coherent and sustained direction in

ethnological research of the Banat in the last two decades is evident at the entire Banat museography level. Based on these findings from the inside museum life, we initiated in 2006 a background rapprochement among the main Banat museum actors involved in the scientific research. The directors of museums from Arad, Timisoara and Resita meeting in Resita was followed by initialing an agreement to promote historical, archaeological and ethnological research of the province. Financial support in joint projects was followed in the editorial field too. There were set up the bases of a series „Ethnologic and archaeological heritage of the Banat” edited by Museum of the Mountainous Banat Resita, the Banat Museum Timisoara and Arad Museum Complex. The scientific college of the series consisted of: Dumitru Teicu, Florin Drasovean and Peter Hgel. The archaeological and ethnologic heritage, through sites researches in the Banat, was published in a series of “Repertoires”, and collections of archeology and ethnology would be published in the series “Catalogs”. The scientific museums research focused that way on defining elements of a museum: cultural heritage from field and the one belonging to each museum collections. We thus had in mind a global approach at the level of the entire Banat province, clearly focused due to financial constraints and those of the professionals involved, on directions well defined and specific to applied scientific researches from museums. Good intentions from which we started do not always ensure the success of the action. Initial approach is now continued only by Museum of the Mountainous Banat Resita and Arad Museum Complex.

There were published within the series *Archaeological and ethnologic heritage of the Banat* some scientific works, as follows:

1. M. Taban, V. Stancov, *Popular Costumes from the Nera Valley and the Caras Valley*;
2. A. Radu, D. Rancu, D. Jancovic, *Archaeological Repertory of the Caras Valley and the Nera Valley*;
3. D. Teicu, *Watermill in the Banat*;
4. D. Teicu, *Medieval Minor Art in the Banat*;
5. D. Teicu, *Medieval Fortresses from the Banat*.

2.

MUSEUM OF THE MOUNTAINOUS BANAT PROJECTS OF CROSS-BORDER HISTORICAL RESEARCH 2007-2012

The scientific research financing, in general and the historical one in this case, has made up an increasingly reducing of the museum institutions budget expenses, so that it is usually supported by local budget appropriation. The opportunity to attract funds for investigations and publications from the national research fund or cross-border projects with funding from the European Union compulsory enrolls museums for a large scale competition, along with academic researching institutions and universities. The museums located in Romanian border areas have the opportunity to participate in the competition of some European programs of cultural and scientific funding. During 2011 we wanted to get an assessment of the border museums enrolling for such programs and we used the opening provided by the German newspaper from Timisoara, *Banater Zeitung*, by its editor in chief, Mr. Werner Kremm. The publication earlier cited initiated a national survey requesting information from 19 regional and national museums from Timisoara, Arad, Satu Mare, Baia Mare, Suceava, Iasi, Braila, Constanta, Craiova, Turnu-Severin, Piatra Neamt, Bistrita, Cluj-Napoca, Sibiu, Brasov, Bucharest, Resita, Caransebes, and Deva. A number of seven museums responded to this approach, but the information came

from Arad, Satu Mare, Braila, Constanta, Sibiu and Cluj-Napoca, for example, provide significant marks of the scientific research insertion within the Romanian museology activity. The museum centers from Braila, Constanta, Sibiu emerge in this regard by their scientific research effervescence. Museum from Satu Mare proves to be very active in cross-border projects area, by developing in 2006-2010 a total of nine cross-borders projects on museography and culture issues. It has published in 1990-2010 a total of 110 titles of scientific books, reviews, brochures, cultural guides and archaeological monographs. The Museum Complex from Arad, under Dr. Peter Hügel leadership, developed in 2004-2010 a total of six cross-border cultural projects with partners from Hungary. The Iron Gates Museum from Turnu-Severin scored two cultural projects in cross-border partnership. Constanta Museum of National History and Archaeology, under Gabriel Custurea leadership proves to be extremely well grounded in scientific research with European financial support. This institution from Constanta was an applicant or only a partner in 14 European funded projects. The exceptional cultural heritage of Dobrogea area and that of the Museum from Constanta have allowed its enlisting in cultural heritage projects researching, preserving and publishing. Certainly, it should be noted that most EU funded projects, carried out by museums located on the Romanian borders, are cultural and tourism projects with a regional and a national impact. There are a few scientific archaeological and ethnologic research projects within those ones run by museums, to be completed with publica-

tions in recognized scientific journals and by accredited publishers. The three projects of Museum of the Mountainous Banat belong just to this little accessed segment, an extremely demanding one according to the accredited scientific research in Romania. "Patrimonium Banaticum" Grant, in 2006-2007, aimed organization of an international scientific conference and a medieval ecclesiastic geography of the Banat publishing. The work *Ecclesiastic Geography of the Banat* publishing at the Romanian Academy Publishing House gave it visibility and credibility in the provincial historiography landscape. The project was part of the tradition and specific museum scientific research and opened for the Banat a direction in the historical monuments and archaeological sites assessing and cataloguing. Such an approach also continued within the grant "Medieval fortresses of the Banat, a European heritage". Archaeological repertoire of wall medieval fortifications and the Banat medieval ornaments catalog capitalized a scientific field research, on one hand and, equally, cast light upon the Banat collections of medieval jewels researching.

The five scientific publications marking the completion of researches within the grant "The Caras Valley and the Nera Valley, thoroughfares of communication and pathways of civilization" are published at scientific recognized publishing houses, what facilitates their inclusion in a scientific exchange circuit with universities from Europe. The editorial products include the labor of investigation on archaeological sites and ethnological monuments, on one hand, and on collections of popular costumes from Resita museum on the other

hand. There were published the following scientific researches funded by cross-border researching projects:

1. Dumitru Teicu, *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat*, Presa Universitara Clujeana, 2007;

2. Dumitru Teicu, *Ekklesiastische Geographie des Mittelalterlichen Banats*, Editura Academiei Române, 2007;

3. Dumitru Teicu, *Minor Medieval Art in the Banat*, Timisoara, 2009;

4. Dumitru Teicu, *Medieval Fortresses from the Banat*, Timisoara, 2009;

5. Mircea Taban, V. Stancov, *Popular Costumes from the Caras and the Nera Valleys*, Sibiu, 2012;

6. Adriana Radu, Dacian Rancu, D. Jovanovic, Flavius Bozu, *Archeological Repertoire of the Caras and the Nera Valleys*, Braila, 2012;

7. Dumitru Teicu, *Watermill from the Banat*, Presa Universitara Clujeana, 2012;

8. Dumitru Teicu, *Watermill in the Banat*, Braila, 2012.

3.

PATRIMONIUM BANATICUM – MULTI-CULTURALISM AND MULTI-CONFESSIONALISM IN THE BANAT

Museum of the Mountainous Banat Resita initiated through this project a historical scientific research together with the neighboring Serbian institutions: Vršac City Museum, Zrenjanin City Museum, and Institute for Culture and Monuments Protection from Pancevo.

Project “Patrimonium Banaticum” developed in 2007 in the Neighbourhood Programme Romania-Serbia and Montenegro 2004-2006, during a period of 12 months. Partnership with Vršac City Museum was conducted under optimal conditions, which ensured the proposed targets accomplishment. The project objective was to organize a scientific conference on the Banat archeology and to publish an album *Patrimonium Banaticum*, and a scientific work about the Ecclesiastic geography of the medieval Banat, signed by Dr. Dumitru Teicu.

The Banat was a European region with a well definite historical personality, with natural boundaries limited by the Danube, the Tisza and the Mures. This province, with an area of about 30.000 km², similarly to that of Belgium, has been since the early Middle Ages a border region with border areas specific development. Historical evolution from the end of the I World War on European political stage imposed a new administrative cut of province in unequal regions that returned to Romania, to the Kingdom of Serbia, and Hungary.

Changes in the province statute were felt for a long term also within the historical writing evolution on the Banat, which oscillated between multi-culturalism and national identities. Expansion of the European space after Iron Curtain falling has produced a thaw in the local cultural and scientific evolutions, and the regional research centers approaching. The project we developed proposed just to promote a segment of shared cultural values, within the Lower Danube Western Europe cultural and scientific environments.

The scientific conference *The Banat Archaeology* was meant to bring together 35 scientists, academics and archaeologists from Romania, Serbia and Hungary. The conference took place in Baile Herculane, in September 2007, being honored by the county authorities, the County Council President, Dr. Med. Iosif Secasan. The papers presented by archaeologists from Zrenjanin, Požarevac, Kikinda, Arad, Timisoara, Turnu Severin showed a large accumulation in prehistoric and medieval archeology. Some settlements archeology highlighted the progress made by researching the Neolithic settlements from Bronze Age and the 3rd–4th centuries AD, as they were presented by Wolfman Schier, Fl. Drasovean, Fl. Gogâltan, Vl. Cedica, Al. Szentmiklosi, Dimitrie Madas, M. Mare, Calin Timoc.

Investigation of the medieval fortifications from the Mures Valley, those from Galad and Timisoara in the Banat Plain highlighted archaeological concerns on this research segment. The essays ranges did not avoid even the funerary archeology area, according to those ones presented by Peter Hùgel and Pascu Hurezan. The scien-

tific debates have been published in the Museum review *Banatica*, thus providing dissemination within the European academic environment. The end of the scientific conference from Baile Herculane was marked by the album *Patrimonium Banaticum* and D. Teicu's work, *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat* launching.

Researching of an important part of the Banat medieval history, completed by a scientific work was the second important goal of the cross-border project, developed in 2007 by Museum of the Mountainous Banat. The approach that we proposed in a multi-confessional area and for a multi-cultural world answered on one hand to a scientific necessity, but equally came to meet some requirements of the province ecclesiastic world. Evaluation of the medieval Banat ecclesiastic developments, which had set on the basis of the church life from the modern period until the recent one, used to tacitly avoid some issues, or they were presented in restricted terms of the specific to the Banat nations' national historical discourse

The work *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat* was published in Romanian at Cluj University Press, and the version in German, at the prestigious Romanian Academy Publishing House. Structurally the book includes a chapter that discusses issues of ecclesiastic geography of the medieval Banat, the historical writing progress on the subject, and an analysis of the historical sources. The work core condenses a repertoire of the medieval monasteries, followed by a repertoire of the medieval churches. The ecclesiastic geography landscape rendering registered the churches and abbeys

under Latin Church obedience, as well as those belonging to the Eastern Orthodox Church, which belonged to the Romanians and the Serbians. The gathered historical and archaeological documentation provided some significant landmarks of the ecclesiastic geography landscape evolution in the 14th – 16th centuries in the Banat. As a province of the Danube frontier, the Banat was still from the 11th century a space of collision between the Latin Church and the Eastern Orthodox Church. The Latin Church had under its obedience a number of 38 monasteries built between the 11th and the 14th centuries. Documents recorded for the 14th century, which can be considered a peak time, a number of 14 Latin abbeys. Parish churches, from the same period, are found recorded in the medieval documents, with a total of 226 Catholic parishes. None of Catholic abbeys and parish churches did survive the vicissitudes and wars of the Middle Ages old age and the early modern era. The Orthodox Church had in the Banat territory a total of 31 monasteries, of which only five settlements defeated the hostile times. The proposed debates did not avoid topics on the monuments architecture, the influence of the Serbian medieval architecture on the Banat monasteries, or the founding problem of those monasteries in the 14th and 15th centuries. The ecclesiastic landscape evolution was always reported to the ethno-demographic status of the province and feudal elites who exercised their master right on the monasteries or on their founding at least. Integration of the province with the Serbian patriarchal structures of Ipek, in the middle of the 16th century, was put in work among the major historiographical issues.

Historiographical construction we proposed targeted a long history range, from the 11th century up to the middle of the 15th century. Working method that we adopted started from the accumulation already included in the Hungarian historiography by Th. Ortway and Gy. Györffy, for instance, but also from the Serbian area, where we invoke Ilarion Zeremski's researches; we had always in mind the ethno-demographic status of the province and the Romanian population homogeneous block in the mountain Banat, which was often avoided in reconstructions so far. Our approach was one of identity settings for the province medieval history. It pursued a multi-confessional presentation of ecclesiastic geography, but also we can find the entire demographic spectrum there.

The journeys to the Banat monuments from Arca, in the northern Banat Plain, up to Bazias, and Voilovita on the Danube brought us into contact with their ruins, ulterior reflected in the album *Patrimonium Banaticum*.

Historical scientific research cross-border project was supported by PHARE, and answered, in our opinion, to some punctual issues. It solved a problem of cultural contacts between the Serbian and the Romanian researchers involved in the province historiographical activity. It led, on the other hand, to a mutual knowledge of accumulation made by the Romanian and the Serbian archaeologists, and also answered to a communication need and shaped a scientific dialogue.

4.

THE BANAT FORTRESSES – A EUROPEAN CULTURAL HERITAGE

In the Neighborhood Program Romania-Serbia 2006, Museum of the Mountainous Banat in partnership with Zrenjanin Museum, undertook the project entitled “The Banat fortresses – a European heritage”, related to contract RO 2006/018-448.01.02.12, to the sum of 70,000 Euro, which aims researching, enhancement and promotion of the Banat medieval wall fortresses, and also the ornaments from this era. Fortress represented, from its building time, the essential symbol of the Middle Ages throughout Europe. The Banat wall fortresses represent, therefore, a segment of the European cultural heritage. The project aimed to achieve three essential objectives:

1. The monuments of medieval architecture highlighting by their signaling with panels, with the historic monument logo, and essential information in three international widespread languages. Simultaneously a cleaning and clearing around each monument action takes place.

2. Publication of two scientific papers in Romanian and English languages: *Medieval Fortresses from the Banat* and *Minor Medieval Art in the Banat*.

3. Graphics and photos exhibition “*The Banat fortresses*” touring in the Banat and in Serbia, at Zrenjanin Museum.

The project proposes a dialogue with youth on issues concerning the national cultural heritage preservation

and conservation, through conferences organized in schools, so that to compel attention on a forgotten segment of European heritage.

Dr. Dumitru Teicu, institution director, Dr. Adriana Radu, scientific researcher, Dr. Adrian Magina, scientific researcher, ec. Marinela Ilie, accountant, and Melania Zancu, librarian were involved in this project on the part of Museum of the Mountainous Banat Within a year the team of scientists and archaeologists marked 10 medieval fortresses in the Banat.

Three levels of promotion were considered within the Project management:

1. First of all we may speak about the scientific and cultural dominance, assumed and performed by Dr. Dumitru Teicu by publishing two books: *Minor Medieval Art in the Banat* which aims to introduce in a scientific circuit a special category of the Banat heritage, namely ornaments which best exemplify interference of eastern and western civilization spheres, and *The medieval fortresses of the Banat*, a bilingual repertoire with a photo album of military medieval monuments, action that addresses both to the academic medium and the common public.

Trying to bring together as much as possible information about the Banat medieval jewelry, presented in museums collections from Romania, Serbia and Hungary was not a very easy action, but it could be overcome thanks to the some colleagues from museums and their leadership kindness; for all of them our gratitude. Medieval ornaments discovered over the years in the Banat space, a historical and geographical province of

Belgium size, are found dispersed in the National History Museum from Belgrade, in National Museum from Budapest, in National Museum of History from Bucharest, in Vojvodina museum from Novi Sad, in some local museums from Vršac, Zrenjanin, Pancevo from Serbia, in Museum from Szeged and not least in museums from Resita, Caransebes and Timisoara.

We could have seen some of the ornaments from Araca, thanks to the kindness of the General Director of Vojvodina Museum, Mr Vladimir Marcovic and director Ilija Komemnovic. Dobrica ornaments from the Banat are found in the National History Museum from Belgrade and we received information and photos more rapidly due to the personal involvement of Mrs. Gordana Grabež and Dr. Tatjana Cyjeticanin, general director of the National Museum from Belgrade, to whom we remain obliged. We come to know and photograph a part of the medieval jewelry collection from Vršac thanks to kindness of colleague Miodrag Aralica, of whose good reception we enjoyed so many times during the project.

2. The second aspect concerns **the fortifications signaling and cleaning**, by carrying out specific actions involving land clearing and general cleaning of the surrounding areas of each fortress within the project. For the first time in the Banat area there were considered the installation of directing signs to those monuments and installation of some historical information panels about every fortress in part, according to detailed procedures for reporting historical monuments established by the Ministry of Culture and Cults. These data panels which put the Banat medieval fortifications in a scientific and

tourist circuit were written both in Romanian and in two of the international widespread languages, as the EU standards require. The signs and panels mounting involved cooperation with the local authorities, following that the latter ones take over and maintain the historical sites placed on their administrative territory. The task of cleaning and pointing monuments was undertaken within the project by researchers Dr. Adriana Radu, Dr. Adrian Magina and librarian Melania Zancu.

3. The third way to promote the built heritage of the medieval Banat is given by the exhibition of graphics and photographs "*The Banat fortresses*", which includes 100 about panels with surveys, plans and photographs of the representative monuments. The exhibition in Resita and its traveling to Zrenjanin permit access of a diverse audience to the Banat cultural heritage knowledge. Exhibition implementation and organization entered in the service task of already mentioned team, respectively, Dr. Adriana Radu, Dr. Adrian Magina and Melania Zancu.

In September 4, 2009, Museum of the Mountainous Banat in collaboration with the County Museum of Ethnography and Border Regiment Caransebes, organized the exhibition "*Treasure of gold ornaments from Caransebes*".

Splendid gold, silver and precious stones ornaments were exhibited for the first time for the public at the Museum of the Mountainous Banat. There are splendid examples among the Caransebes curios, gem rings with models coming from the ancient mythology that show

the influence of Renaissance art. These ornaments evidently belonged to the Romanian local elites from Caransebes and the mountain Banat, concentrated then in Caransebes, a nucleus of the Romanian nobility in the 14th – 16th centuries.

The gold and silver curios splendor, that one of the ruby earrings worn by Romanian nobility from Caransebes district, comparable with those ones worn in the same period in the main centers of Walachia and Moldavia, suggest the opulence of that Romanian world on one side and, equally, the force and economic power that it had acquired and which deserved, perhaps, the religious compromise it made. At once with this exhibition, Friday, September 4, 2009, the two books were presented at the Museum of the Mountainous Banat. Journalists from the written and spoken press, scholars, businessmen, teachers of history, etc. were taking part in. Launch of the two volumes *Minor Medieval Art in the Banat* and *Medieval Fortresses from the Banat* had also taken place at the County Museum of Ethnography and Border Regiment Caransebes, in September 3, 2009. Scholars, pupils, “Eftimie Murgu” University Resita, Theology Department students, Dr. Eng. Sorin Frunzaverde, president of the County Council, and local politicians participated at this event. Presentation of the two works was made by Dr. Adrian Magina. He noted the complexity of the project and stressed the importance of the two works with different themes. In September 11, 2009 presentation of the works published in the cross-border project “The Banat fortresses – a European cultural heritage” as mentioned above, was held at

the Banat Museum Timisoara. The event was a successful one, as benefiting of members of the professorates from Timisoara, Romanian Academy Institute researchers, curators and researchers from Timisoara participation. The action was reflected by the following newspapers: *Adevarul* – Medieval fortresses at the museum, *Timpul* – Gold and stone pages, Agerpress, on the Resita County Council website and Moldova Noua Town Hall, on radio stations Banat-FM and Radio Resita as well as on local television Banat-TV.

The Exhibition of graphics and photographs entitled “*The Banat medieval fortresses*” was opened also at the Regional Museum from Zrenjanin, in September 8, 2009. On the same occasion the Resita delegation held the presentation of the two works: *Minor Medieval Art in the Banat* and *Medieval Fortresses from the Banat* in front of the audience gathered at that event. Partner of Resita Museum, Zrenjanin Museum Director, Mr. Božidar Vorgik presented the Romanian-Serbian partnership, and the two publications. The event was highly publicized by the Zrenjanin local newspaper, by correspondents of some central newspaper from Serbia, and television correspondents from Novi Sad, Belgrade and Zrenjanin local television. The same exhibition was organized in Pancevo in the presence of the Institute for Historical and Cultural Monuments researchers, and the Banat Cultural Association representatives.

Launching of the two works was held also at Vršac City Museum, an old partner of the Resita museum, in the presence of the Serbian museum curators and archaeologists, and scholars from the city.

5.

THE CARAS VALLEY AND THE NERA VALLEY, THOROUGHFARES OF COMMUNICATION AND PATHWAYS OF CIVILIZATION

Museum of the Mountainous Banat in partnership with Gradski Muzej Vršac won in December 2010 the cross-border project "The Caras Valley and the Nera Valley, thoroughfares of communication and pathways of civilization". The scientific research aimed a well-defined Banat natural space which played, from prehistory until recent years, the role of a communication thoroughfare between the Banat area and the southeastern European one, over the Danube fords.

The Caras River, with origins in eastern Anina Mountains, has a long course of 85 km. It developed over it a basin of 1,118 km². The Caras tributaries branches descending from Anina Mountains, from Oravita Hills and from Dognecea Mountains represented the same number of connection paths of the Banat mountain area with the south-east European space.

The Nera River is a tributary of the Danube, with a length of 131 km and a catchment basin of 1,361 km². From the river sources in the Semenik Mountains up to the confluence with the Danube, at Socol it flows through the whole amphitheater of the Banat relief, through Almaj Depression, Oravita Hills, on the foot of Locva Hillocks, winding through Bela Crkva Plain.

The two geographical thoroughfares invoked before also represented for the mountainous Banat two cultural corridors along which people, ideas and beliefs circulated, along which settlements, stood cities, temples and churches were formed. The scientific approach proposed by the staff of Resita Museum in partnership with Vršac Museum aimed archaeological and ethnological investigation of such a contact area.

The Grant team included archaeologists, historians and ethnologists. Project implementation included among its objectives publication of archaeological repertoire of the Caras and the Nera Valleys, of a catalog of the popular costumes from the same space and a repertoire of birds that populate the two valleys. My earlier concerns on the archeology and history of the Banat led me to approach a research on the Banat watermill.

The archaeological diagnostic research of the Caras and the Nera valleys conducted by Adriana Radu, Dacian Rancu, Dragan Jankovic and Flavius Bozu is the largest operation of this kind which was completed by the archaeological repertoire publishing. Archaeological investigation approach is part of a tradition initiated by Felix Milleker at the end of the 19th century and then regularly resumed until recent times.

The book *Popular Costumes from the Caras and the Nera Valleys* conducted by ethnographers Mircea Taban and Vesna Stankov is part of a specific theme within the museum research. This scientific approach introduces into the scientific circulation, on one hand, the museums from Resita, Vršac and Caransebes folk art collections and, on the other hand, promotes a field research.

Conducted through joint research by a specialist from Resita Museum and an ethnologist from Vršac Museum, the paper illustrates under an ethnological perspective a multi-cultural and multi-confessional space. Dispersion of Serbian and Romanian settlements, of the Crasovans Catholic enclave and of other communities over spaces of the Caras and the Nera gave multi-cultural and multi-confessional cleavage to this border area. Documentary material published by the two ethnologists is an introduction both for the museums collections and for a successful integrated research.

The history rapprochement with ethnology was frequently invoked in our historiographical speech and the work that we proposed through this project on the Banat watermill sends an explicit message in this direction. Watermill is, in our opinion, the most significant segment of the Banat ethnologic heritage. History of historical writing on watermill is marked by old concerns, of a long-term, where we find together historians, ethnologists, archaeologists and linguists. All of them were looking for answers to the key questions on the origin of this technology, watermill genesis moment, but also on its diffusion times in the European space. The watermill diffusion in the area of the former province Dacia and its persistence throughout the migrations times entered the Romanian protochronism themes, by a narrow segment of the Romanian historiography; it is a matter that we didn't keep. The volume devoted to the Banat watermill, built on a historical and ethnological approach, scored a repertoire of mill with horizontal wheel accompanied by a substantial photographic and graphic docu-

mentation made by architect Dragos Zipfl. The documents file can serve equally to any initiative coming from the local government who would want to conserve and preserve these so fragile historical monuments. Watermill, that ancient and brilliant hydro technical machine, has its fate deeply tied to the rural world. The Banat village, now at the beginning of the millennium, is a community in disarray, with a lessened and aging world that fails to regain its place in a time when a huge melting pot of a desired united Europe is building. The Banat villages watermill, with a complicated juridical situation, set in the middle of some communities in question is still waiting, but not for long, a saving solution, a life expectancy.

LIST OF FIGURES

1. Patrimonium Banaticum. Multi-culturalism and multi-confessionalism in Banat
2. a. Araca Abbey Ruins; b. Monastery Hodos-Bodrog.
3. a. Monastery Sângeorge; b. Monastery Saraca from Semlacu Mic.
4. Baile Herculane, 2007. Dr. Med. Iosif Secasan, the County Council President, speaking at the conference “The Banat Archaeology” inauguration.
5. Participants at the conference “The Banat Archaeology”.
6. Dimitrie Madas from the Institute for Protection of Monuments Pancevo, and Dan Ciubotaru, Director of the Banat Museum Timisoara.
7. Presentation of the book *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat* by His Eminence Lucian Mic, Bishop of Caransebes.
8. Presentation of the work *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat*, at the Metropolitan Church of the Banat, Timisoara.
9. Timisoara, Metropolitan Church of the Banat, the book *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat* launching
10. Oravita, Old Theatre, the book *Ecclesiastic Geography of the Medieval Banat* launching.
11. 2009. Project: “Medieval fortresses of the Banat – a European cultural heritage”.
12. Project team: Melania Zancu, Adriana Radu, Adrian Magina and Dumitru Teicu.
13. Resita. “*Medieval fortresses of the Banat*” exhibition. Caras-Severin County Council President, Dr. Eng. Sorin Frunzaverde, and Dr. Dumitru Teicu, Director of Museum of the Mountainous Banat Resita.
14. Resita. Launch of works *Minor medieval art in the Banat* and *Medieval fortresses of the Banat*.

15. National Museum Zrenjanin, Serbia, partner of Museum of the Mountainous Banat in grant “Medieval fortresses of the Banat”, 2009.

16. National Museum Zrenjanin. Preparing the exhibition “*Medieval fortresses of the Banat*”.

17. National Museum Zrenjanin. Preparing the exhibition “*Medieval fortresses of the Banat*”.

18. Zrenjanin. Press Conference held by Božidat Vorgic, Director of Museum from Zrenjanin and Dumitru Teicu, Director of Museum of the Mountainous Banat Resita.

19. Zrenjanin. Press Conference held by Božidat Vorgic, Director of Museum from Zrenjanin and Dumitru Teicu, Director of Museum of the Mountainous Banat Resita.

20. Zrenjanin. Presentation of works: *Minor medieval art in the Banat and Medieval fortresses of the Banat*.

21. Zrenjanin. Presentation of works: *Minor medieval art in the Banat and Medieval fortresses of the Banat*.

22. Timisoara. The Banat Museum. Presentation of works: *Minor medieval art in the Banat and Medieval fortresses of the Banat*.

23. Timisoara. The Banat Museum. Presentation of works: *Minor medieval art in the Banat and Medieval fortresses of the Banat*.

24. Vršac. City Museum. Presentation of works published through the grant.

25. Signaling medieval monuments, operation carried under grant “Medieval fortresses of the Banat”.

26. Signal panel mounted at fortresses from Carasova and Ilidia.

27. The panels assembling on site.

28. Bocsa. The signaling panels assembling at Cuiesti fortress.

29. Socolari. The signaling panels assembling at Ilidia fortress.

30. 2011-2012. Project “The Caras Valley and the Nera Valley – thoroughfares of communication and pathways of civilization”

31. Traditional costume from the Nera Valley.

32. Mills on the Rudaria River.

33. Researches at watermills in Almaj.
34. Molinologic researches team; arch. Dragos Zipfl and dr. Dumitru Teicu. Božidar Vorgic and Dumitru Teicu at the mills on the Rudaria.
35. Domestic industry at Topla, on the Belareca.
36. Božidar Vorgic and Dumitru Teicu at the mills on the Rudaria.
37. Researches at mills from the Rudaria.
38. Project team arch. D. Zipfl and D. Teicu at the mills on the Rudaria.
39. Mills from Globurau and Mehadica.
40. Boasca's Mill on the Topla River.
41. Peasant women from Almaj going to mill.
42. Ilidia. Mill from Pit.
43. Measurements at Mill from Pit.
44. Ilidia. Balani's Mill.
45. Vršac. Anika Medakovic, Director of Vršac City Museum, and Dumitru Teicu signing the grant protocol.
46. Resita. Caras-Severin County Council. The grant "The Caras Valley and the the Nera Valley thoroughfares of communication and pathways of civilization" launching.
47. Resita. Caras-Severin County Council, launch of grant "The Caras Valley and the Nera Valley thoroughfares of communication and pathways of civilization".
48. Works published through the project "The Caras Valley and the Nera Valley thoroughfares of communication and pathways of civilization".

PATRIMONIUM BANATICUM 2007

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

Fig. 9.

Fig. 10.

CETĂȚILE MEDIEVALE DIN BANAT UN PATRIMONIU CULTURAL EUROPEAN

Fig. 11.

Fig. 12.

Fig. 13.

Fig. 14.

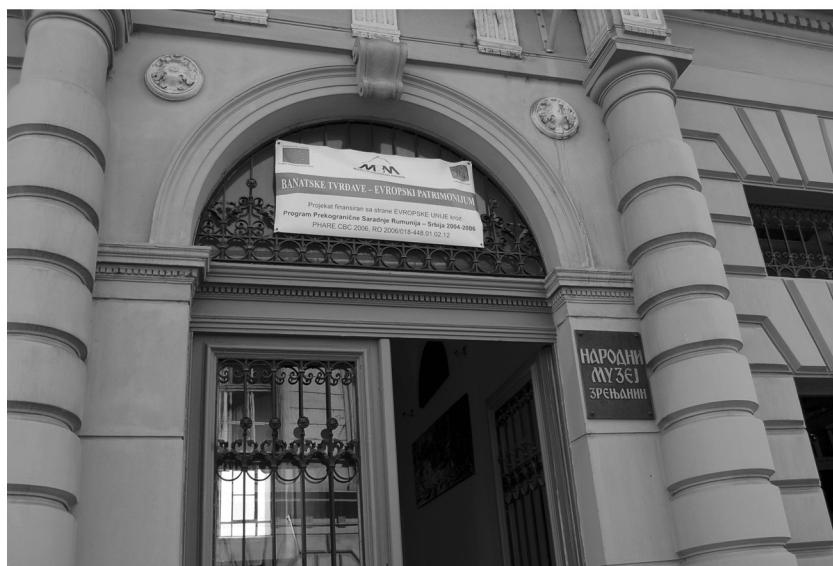

Fig. 15.

Fig. 16.

Fig. 17.

Fig. 18.

Fig. 19.

Fig. 20.

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 24.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 28.

VALEA CARASULUI SI VALEA NEREI CĂI DE COMUNICATIE SI ARTERE DE CIVILIZATIE

Fig. 30.

Fig. 31.

Fig. 32.

Fig. 33.

Fig. 34.

Fig. 35.

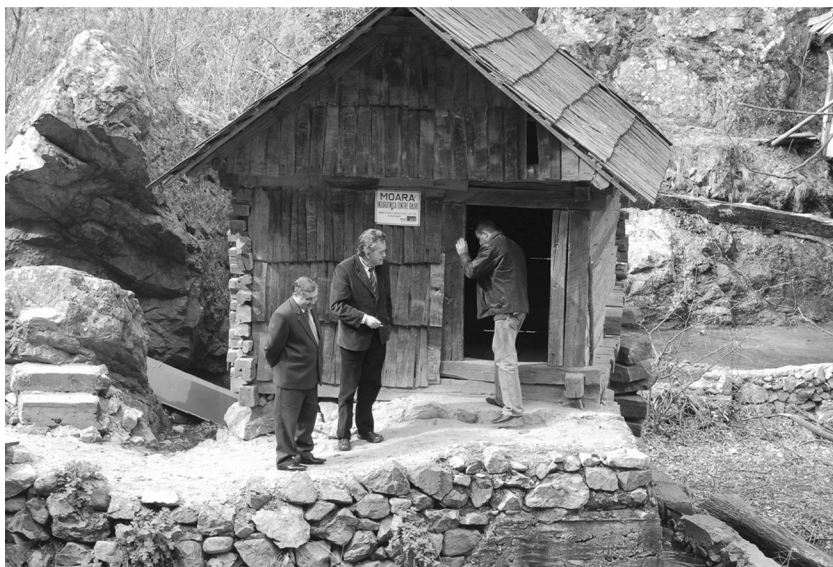

Fig. 36.

Fig. 37.

Fig. 38.

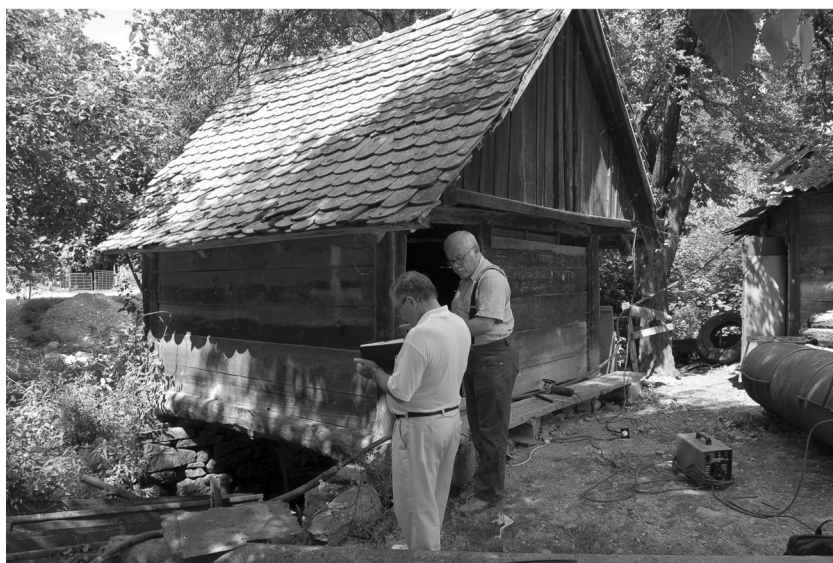

Fig. 39.

Fig. 40.

Fig. 41.

Fig. 42.

Fig. 43.

Fig. 44.

Fig. 45.

Fig. 46.

Fig. 47.

Fig. 48.